

VU Research Portal

Werkers van de wereld

van Rossum, M.

2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Rossum, M. (2013). *Werkers van de wereld: Globalisering, maritieme arbeidsmarkten en de verhouding tussen Aziaten en Europeanen in dienst van de VOC*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Inhoudsopgave

Proloog	11
1. Inleiding	15
Arbeid en arbeidsmarkten	18
Globalisering	20
De ‘Great Divergence’	23
Een <i>global history</i> in praktijk	27
2. Maritiem Azië	33
Onderbelicht	34
Een maritieme wereld	36
Een ‘Nieuwe Tijd’?	44
In Portugese sporen	46
VOC-scheepvaart in Azië	50
Een mondiaal bedrijf	54
Een muis of een olifant?	56
3. Mondiaal volk	61
Globalisering op zee	61
Ontluikende vergezichten	64
‘All natives of different ports’	70
Een ontbrekend hoofdstuk	74
Eerste ervaringen	77
Naar de Indische Oceaan	81
Leunen op maritieme Aziatische arbeidsmarkten	83
Van Bengalen naar Batavia – en terug	84
4. Gezamenlijk werk	91
Diversiteit op dek	91
De Aziatische zeeman als ‘ander’	95
Een wereld van maritiem werk	100
Gemengd varen als praktijk	107
Batavia als knooppunt	114
Ploeteren op de Ciliwung	120
Laden en lossen	128
Kruisen met Boeginezen	131
Lokale vaartuigen, gemengd gezelschap	134
Interludium: Complexiteit van verschil	141

5.	Veelzijdige ontmoeting	145
	Ordenen en administreren	145
	Van Dresden naar het Oost-Indisch Huis	149
	Van de straten van Batavia	153
	Naar een Malakse kroeg	155
	Tussen vrijheid en onvrijheid	163
	Loon naar werken	171
	Uitingen van verschil	174
	Betaling, schuld en ruggesteun	179
	Door verschillende ogen gezien	188
6.	Harde hiërarchie	197
	Verdelen, voorschrijven, straffen	198
	Hiërarchie aan het werk	204
	Patronage en carrière	210
	Diverse wegen	214
	Nachtelijke samenwerking	221
	Met touw op dek	224
	‘Met bescheidenheid gecommandeerd’?	228
	‘Schwervers en seeschuijmers’	231
7.	Vurige verstrengeling	235
	‘Den duivel dienen’	235
	‘Wel van aansien, dog niet bij name’	241
	Risikant samenzijn	244
	‘Om godloosheede te doen’	251
	Absentie en desertie	257
	Streven naar rechtvaardigheid	261
	Muiterij en amok	265
	In vlammen op	274
8.	Conclusie	281
	Epiloog	291
	Dankwoord	293
	Bronnen en literatuur	297
	Samenvatting	321
	Summary	325
	Bijlagen	329
	Bijlage I – Werk en beloning Europese en Aziatische zeelieden (1700-1950)	329
	Bijlage II - Toelichting database en reconstructies	330
	Bijlage III – Schepen met Moorse zeevarenden werkzaam in Batavia	333
	Bijlage IV - Reconstructie (geplande) muiterijen op VOC-schepen	334
	Bijlage V - Scheepvaartbewegingen in Azië	336

Overzicht figuren

Figuur 1. De intra-Aziatische vloot van de VOC, aantal schepen, 1600-1790	51
Figuur 2. De intra-Aziatische vloot van de VOC, tonnage, 1598-1791	53
Figuur 3. Personeel in intra-Aziatische vaart, 1691-1791	85
Figuur 4. Compagniepersoneel overleden, eerste half jaar na aankomst in Azië	86
Figuur 5. Compagniepersoneel weggelopen, eerste half jaar na aankomst in Azië	86
Figuur 6. Samenstelling intra-Aziatische vloot, schepen naar omvang, 1600-1790	103
Figuur 7. Samenstelling intra-Aziatische vloot, aantallen schepen naar type, 1691-1791	103
Figuur 8. Zeevarenden ‘op zee’ en ‘aan land’ in Azië’, 1691-1791	105
Figuur 9. Gemiddeld aandeel Aziatische bemanning in totaal bemanning schip, 1691-1791	108
Figuur 10. Samenstelling van Aziatische bemanningen, aantallen schepen, 1691-1750	110
Figuur 11. Gewogen gemiddelde arbeidsproductiviteit van schepen met gemengde en Europese bemanning van meer dan 700 ton, ton per man, 1691-1791	113
Figuur 12. Gewogen gemiddelde arbeidsproductiviteit van schepen met gemengde en Europese bemanning van 700 ton en minder, ton per man, 1691-1791	113
Figuur 13. Forms of Labour Commodification (Van der Linden 2003)	163
Figuur 14. Vormen onvrije en vrije arbeidsverhoudingen	164
Figuur 15. VOC-dienaren absent bij vertrek uit de Republiek, aantal personen, 1700-1790.	166
Figuur 16. VOC-dienaren absent bij vertrek uit de Republiek, percentages, 1700-1794.	166
Figuur 17. VOC-dienaren uit dienst door (dood)straf, aantal per 100.000, 1680-1800.	203
Figuur 18. VOC-dienaren vermoord, aantal per 100.000, 1680-1800.	203
Figuur 19. Percentage niet-Nederlandse gezagvoerders, 1680-1794	219
Figuur 20. VOC-dienaren aangenomen in de Republiek en uit dienst in Azië door desertie en vermissing, aantal personen, 1700-1788	259
Figuur 21. Reconstructie van voorgevallen muiterijen, percentage schepen dat jaarlijks met een muiterij te maken kreeg, 1602-1795.	268

Overzicht tabellen

Tabel 1. Reconstructie interregionale scheepvaart in Azië	42
Tabel 2. Tonnage Europese Aziatische en intercontinentale scheepvaart, 1600-1790	55
Tabel 3. Aankomst en vertrek personen met Portugese schepen in Azië (jaarlijkse gemiddelden).	65
Tabel 4. Vermeldingen herkomst of plaats van aanmonstering Aziatische bemanningen	85
Tabel 5. Gemiddelde omvang van scheepstypen, tonnage, 1691-1790	102
Tabel 6. Gemengde bemanningen op verschillende scheepstypen, Europese zeelieden met Aziatische zeelieden (Z) of met Aziatische zeelieden en / of soldaten (Z+S), 1691-1788	108
Tabel 7. Aziatische zeelieden per sarang, 1691-1755	110
Tabel 8. Vermelding aanmonstering Aziatische bemanningen intra-Aziatische vaart	110
Tabel 9. Gewogen gemiddelde arbeidsproductiviteit per tonnageklasse van VOC-schepen met Europese en gemengd Europees-Aziatische bemanningen in de intra-Aziatische vaart, ton per man, 1691-1791.	112
Tabel 10. In- en uitgaande schepen, Batavia, 1710	116
Tabel 11. In- en uitgaande schepen, Batavia, 1740	116
Tabel 12. Mogelijke locaties plaatsing Aziatische bemanningen op VOC-schepen in de intra-Aziatische vaart, rond 1710	117
Tabel 13. Pantjalangs en chialoupen met gemengde bemanning van Europese zeelieden met Aziatische zeelieden (Z) of Aziatische zeelieden en / of soldaten (Z+S), 1691-1788	132
Tabel 14. Wijze van registratie, aantallen Aziatische bemanningen	147
Tabel 15. Absentiepercentages VOC-dienaren bij vertrek, per maand, 1747-1748	165
Tabel 16. Maandlonen van Aziatische zeelieden, aantal vermeldingen in Generale Zeemonsterrollen, 1691-1790	172
Tabel 17. Lonen zeelieden, Europese compagnieën in Azië, midden achttiende eeuw	172
Tabel 18. Maandelijkse verstrekking van kostgeld en rantsoen (28 november 1747)	177
Tabel 19. Reglement op de rantsoenen en kostgelden van schepelingen ter reede Batavia (3 augustus 1764)	178
Tabel 20. Overzicht van dienaren uit buitenlandse en Nederlandse herkomststeden met een schuldbrief (S), schuld- en maandbrief (S+M) of maandbrief (M)	185
Tabel 21. Bemanning van het schip Voorschoten (30 juni 1702)	185
Tabel 22. Gezagvoerders retourvaart, Nederlandse en buitenlandse herkomst (1700-1795)	216
Tabel 23. Herkomst gezagvoerders pantjalang, 1691-1720	218
Tabel 24. Muiertijen op VOC-schepen (1602-1795)	269